

НАУЧНИ ИЗВЕСТИЯ

МЕДНИ ПЛАКИ ЗА НАПРАВА НА ОБКОВИ НА ЕВАНГЕЛИЯ ОТ МАНАСТИРА КОСИНИЦА В АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ МУЗЕЙ В СОФИЯ

АЛЕКСАНДРА ТРИФОНОВА

Повод за настоящото известие са две медни плаки – матрици за направа на обкови на евангелия, които въпреки честите напоследък публикации, са останали с неясен произход¹. Плаките се съхраняват в Археологическия музей в София и всяка една от тях е с размер 25 x 35 x 0,5см, но с различни описни номера, 23/671 едната и 23/693 другата². (фиг.1, 5).

I. Плака с Разпятие Христово

В центъра на едната плака е изобразено Разпятие Христово (фиг.1). На преден план е представен разпънатият Христос *I(HCOY)C / X(PICTO)C*, фланкиран вляво от св. Богородица *M(HTH)P Θ(EO)Y* и вдясно св. Йоан Богослов *O AΓIOC / IΩ(ANNHC) O / ΘEO/ΛOΓOC*. Около Разпятието има рамкирани полета с допоясни изображения. В горната хоризонтална рамка е поместена дейзисната композиция с благославящия в центъра Христос Емануил *I(HCOY)C / X(PICTO)C*, вляво св. Богородица *M(HTH)P Θ(EO)Y* и вдясно св. Йоан Предтеча *O AΓI/OC / IΩAN(N)H(C) / O ΠP(OΔPOMO)/C*. В останалите полета са поместени изображения на светци и апостоли в поза три четвърти, с протегнати ръце или държащи евангелия. В лявата рамка отгоре надолу са изобразени св. ев. Йоан Богослов *O AΓ(IOC) / IΩ(ANNHC) / O ΘEOΛ/OΓO(C)*, св. Георги *O AΓI/OC Γ/EΩPΓ/HOC* (фиг.2), св. Теодор Стратилат *O AΓI/OC / ΘEOΔ/ΩP(OC) O / CT(PA) THΛA/THC* и св. Прокопий *O AΓI(O)C / ΠPOK/O(P)HOC*, а в дясната рамка св. ев. Матей *O AΓIOC / MATΘ/EOC*, св. Димитър *O AΓIOC / Δ/HMH/TPI/OC* (фиг.3), св. Теодор Тирон *O AΓIOC / ΘEO(ΔΩPOC) / O TH/PΩN*, св. Пантелеймон *O AΓIOC / ΠANTE/ΛEY/MON*. В долната хоризонтална рамка отляво надясно са

поместени св. ев. Марко *О АГ(ΙΟ)С ΜΑ/ΡΚΟС*, св. Петър *О АΓΙΟ/С [ΠΕΤΡΟС]*, св. Павел *О АΓΙΟ/С ПА/ΥΛΟС* и св. ев. Лука *О АГ/ΙΟС ΛΟΥΚΑС*.

II. Плака с Възкресение Христово

В центъра на втората медна плака е представено Възкресение Христово (Слизане в Ада), сигнирано с надписа *Η ΑΝΑС/ΤΑСΗС* (фиг.4). На преден план е изобразен Христос, счупил вратите на Ада и теглещ Адам и Ева от гробовете им. Сцената е фланкирана от двама изобразени допоясно пророци, вляво Софоний *О ΠΡ(ΟΦΗΤΗС) / СΟΦ/ΟΝ/ΗΑС* (фиг.5), а вдясно Исая *О ΠΡ(Ο) Φ(ΗΤΗС) / ΙСА/ΙΑС* (фиг.6). Над Разпятието са представени четири ангела в цял ръст, сигнирани с надписа *ΑΓΙΟС, ΑΓΙΟС, ΚΥΡΙΟС САΒΑΩΘ*, а ангелът вдясно *О ΑΡΧΟΝ ΓΑΒ(ΡΗΛ)*. Два от тях придържат сфера, в която е поместено допоясно изображение на Христос *Ι(ΗΣΟΥ)С / Χ(ΡΙΣΤΟ)С / Η ΝΕΑ / ΔΗΑ/ΘΗ/ ΚΥ*, държаш св. потир, символизиращ Новия Завет (фиг.7).

Датировката на изследваните плаки е силно оспорвана. Според някои учени те датират вероятно от Палеологовата епоха и по-точно от XIV в.³, докато според други от края на XVII или началото на XVIII в. въз основа на специфични иконографски детайли⁴. Имайки предвид стила на изработката на плаките, както и рядко срещания иконографски детайл с персонификацията на Новия Завет, характерен с появата си от XVI в. нататък, смятаме, че най-вероятна е датировката им от поствизантийската епоха и по-точно от XVI-XVII в.

Около произхода на изследваните плаки също има неяснота, поради което се посочва, че е неизвестен⁵. Но дали всъщност това наистина е така? През 1914 г. в Атина излиза от печат трудът на Константинос Зисиу за християнските паметници в Македония⁶, плод на научната му експедиция в областта през м. юли 1913 г. Именно тогава той посещава манастира „Св. Богородица Ахиропиитос“, наречен Косиница или Икосифиница, в чиято библиотека вижда въпросните медни плаки, които заснема и публикува в черно-бели снимки, предавайки и някои от съпровождащите ги надписи. Следователно няма никакво съмнение относно произхода на изследваните плаки, който вече не трябва да бъде считан за неизвестен, а със сигурност от манастира „Св. Богородица Ахиропиитос“ - Косиница, както и някои други ценности, съхранявани в български музеи⁷.

Plaques en cuivre du monastère de Kosinitza au Musée archéologique de Sofia (Résumé)

Le présent texte a été inspiré par deux plaques en cuivre, ayant servi à la confection d'un revêtement d'évangile qui, malgré les publications parues à ce sujet, soulève plusieurs questions. Chaque plaque présente des dimensions 25 x 35 x 0,5 cm. Elles sont conservées au Musée archéologique de Sofia, sous le numéro d'inventaire 23/671 et 23/693. (fig. 1, 4).

Sur la partie supérieure d'une des plaques est figuré le Christ sur la Croix, entouré de représentations en buste du Christ Emmanuel, de la Sainte Vierge, de saint Jean le Précurseur, d'apôtres et de saints (fig. 1-3)

La partie inférieure de la deuxième plaque est occupée par la scène de la Descente aux Limbes, flanquée des représentations en buste de deux prophètes : Sophonie à gauche et Isaïe à droite. La scène est surmontée de quatre anges en pied, deux d'entre eux soutenant une sphère qui renferme la représentation en buste du Christ, tenant le saint ciboire, symbole du Nouveau Testament (fig. 4-7).

La datation des plaques est fortement controversée : d'après certains chercheurs, il date du XIVe siècle et d'après d'autres, de la fin du XVIIe ou du début du XVIIIe siècle. Tenant compte de la facture des plaques, ainsi que des détails iconographiques assez rares, comme la personnification du Nouveau Testament, nous sommes portés à le dater de l'époque post-byzantine, le plus probablement des XVIe-XVIIe siècles.

Les origines des plaques sont également obscures, aussi les considère-t-on comme inédites. Mais est-ce exact ? En 1914, à Athènes paraît l'étude de Konstantinos Zissiou, consacrée aux monuments chrétiens en Macédoine, résultat de son expédition en 1913 dans la région de Macédoine. C'est à ce moment qu'il visite le monastère de la Sainte-Vierge d'Acheiropoïètes, portant le nom de Kosinitza ou d'Eikosifinitza, où il prend connaissance des plaques de cuivre en question. Après les avoir étudiées attentivement, il en publie des photos en noir et blanc et les légendes qui les accompagnent. Par conséquent, il ne subsiste aucun doute sur les origines des objets examinés, qui proviennent du monastère de la Sainte-Vierge Acheiropoïètes, connu sous le nom de Kosinitza ou d'Eikosifinitza dans le massif de Pangée, ce qui est également le cas d'autres œuvres d'art, exposées dans différentes galeries en Bulgarie.

Бележки:

¹ Гергова, И. Паметници на Църковното изкуство XIV- XIX век. Каталог. София, 2008, 32–33, фиг. III.1-III.2. Semoglou, A. A propos du mule métallique des reliures des évangéliers du Musée Archéologique National de Sofia. – *Проблеми на изкуството 2* (2011), 39. Гергова, Й. Гатев, И. Ванев, И. Християнско изкуство в националния Археологически музей – София. Каталог. София, 2012, 485, фиг. V.40.

² В научните публикации инв. номер е даден погрешно като РА036022. Благодаря на археолога - фондовик от НАИМ-БАН д-р Йордан Гатев за сведенията и за съдействието при изследването на място на плаките.

³ Гергова, *Паметници*, 32-33. Гергова, Гатев, Ванев, *Християнско изкуство*, 485-486.

⁴ Semoglou, A propos du mule, 39.

⁵ Гергова, *Паметници*, 32-33. Semoglou, A propos du mule, 41. Гергова, Гатев, Ванев, *Християнско изкуство*, 451, 485-486.

⁶ Ζησιού, Κ. Μακεδονίας χριστιανικά μνημεία. εν Αθήναις, 1914, 75.

⁷ Напр. обковът на иконата св. Богородица Ахиропиитос в Криптата на храм-паметника „Св. Александър Невски” в София (Trifonova, Al. Επένδυση εικόνας Παναγίας Οδηγήτριας από τη μονή της Παναγίας Εικοσιφοίνισσας του Παγγαίου. – *Μακεδονικά 36* (2007), 33-45.

Фиг. 1. Плака с Разпятие Христово, дейзис, апостоли и светци
(снимка: Гергова, Паметници)

Фиг.2. Св. Георги (детайл) (снимка: Ал. Трифонова)

Фиг.3. Св. Димитър (детайл) (снимка: Ал. Трифонова)

Фиг.4. Плака с Възкресение Христово, пророци и ангели
(снимка: Гергова, Паметници)

Фиг.5. Пророк Софоний (детайл)
(снимка: Ал. Трифонова)

Фиг.6. Пророк Исаия (детайл)
(снимка: Ал. Трифонова)

Фиг.7. Ангели държащи сфера с персонификация на Новия Завет
(детайл) (снимка: Ал. Трифонова)